

KÜRTLERİN KARADENİZ KUZEYİNDEKİ ANAYURDU

*Valentyn Stetsyuk**

çev. Osman Karatay

Kürtlerin Karadeniz kuzeyindeki anayurdunu anlatmadan önce, tarih öncesi dönemlerde başlangıç şivelerinin veya farklı dillerin oluştuğu coğrafi alanları bulmak için yapılan araştırmalarda yardımcı olan başlıca araç olarak grafik çözümleme yöntemini kısaca da olsa tanımlamakta fayda vardır. Bu alanlar sözkonusu dilleri konuşanların türenekleri (ortaya çıktıkları yer) olarak görülebilir. İçlerindeki muhtemel antropolojik değişkelere dikkat etmeksizin, dil topluluklarından bahsedeceğimizi özellikle belirtmeliyiz. Grafik çözümleme yöntemi yaklaşık 20 yıl önce Slav dilleri örneğinde kısaca tanımlandı.¹ Bu yöntemin esası kökteş dillerdeki nicelik hesaplaması ve ortak özelliklerin geometrik yorumudur. Yakın dil ilişkisi genellikle köklerde ortak olan fazlaca kelime sayısını akla getirir. Bu teklakki daha 19. yy sonlarında dilbilimcilerce oluşturulmuştu.² Bu yüzden, çalışmamda belirtilen özellikler olarak kullanılan başlıca şey, dil malzemesidir. Ayrıca, dil malzemesinin ihtiyatlı ve bol oluş üstünlüğü vardır, bu yüzden istatistiki yöntemlerin gerçekleştirilmesiyle kendilerini matematik işlemlerine kolayca teslim ederler. Dil çiftlerindeki ortak kelimelerin sayısının hesaplanması kökteş dillerin karşılıklı düzenlenmesi için bir geometrik model yapma imkanını verir. Bu modele sahip olarak harita üzerinde bu dillerin oluşum yeri olması muhtemel bir bölgeyi belirlemek mümkündür.

* Dr. Valentyn Stetsyuk, dilbilimci-tarihçi, Lviv, Ukrayna.

¹ STETSYUK V. M., "Opredelenie mest poseleniya drevnikh slavian grafoanalitiçeskim metodom", *Izvestiya Akademii Nauk SSSR. Seriya literatury i yazyka*, Tom LXIV. Nr.1 (Moskva 1987).

² FORTUNATOV F. F., "Yazyk i narechiya" *Selected works*, Moskva 1956, s.68-69.

Grafik çözümleme yöntemiyle başlangıçta farklı Hint-Avrupa, Türk ve Fin-Ugor dillerinin oluşum alanları bulundu. Hint-Avrupa dilleri Orta Dnyeper havzasında, Türk dilleri Dnyeper ile Don arasındaki bölgede ve Fin-Ugor dilleri İdil'in sağ ayakları bölgesinde oluşmuştur.³ Bizim aşağıdaki hikayemiz açısından, günümüz Çuvaşların atalarının türeğinin Aşağı Dnyeper, Moloçna nehri ve Kırım'ın kuzeyinde Karadeniz ve Azak sahilleri ile sınırlanan bölge olduğunu belirtmek önemlidir. Diğer Türk boyları Don nehrine kadarki nehirler ağının oluşturduğu daha doğudaki bölgede yerleştiler. Eski Türkleri bir bütün olarak Seredniy Stoh kültürünün halkı ile özdeşleştirmek için tüm sebeplere sahibiz: Seredniy Stoh kültüründen 100 kadar bilinen buluntu bu kültürün Dnyeper ile Don arasındaki bölgeyi, Ukrayna'nın sol yakasındaki orman-bozkır alanlarını ve Aşağı ve Orta Don boylarını örttüğünü ispatlamaktadır.⁴ Kazıbilimsel veriye göre, Seredniy Stoh kültürünün iktisadı çoğunlukla at olmak üzere, hayvan besiciliğine dayanıyordu. Kimi yerleşimlerdeki kazılarda bulunan kemiklerin sayısına bakılırsa, atlar büyükbaş hayvanların yüzde 50 kadarını oluşturuyordu.⁵ Seredniy Stoh kültürü Pit kültürü içinde gelişmiştir, bu yüzden onun başlatıcılarını da eski Türkler olarak görebiliriz. Pit kültürel-tarihsel bölgesi Doğu Avrupa'nın erken tunç çağındaki, nüfusun bölgesel bütünlüğü, maddi ve manevi kültürün gelişmesindeki ortak sosyal bileşenler (çömlek tipleri, bunları süslemesi, defin merasimleri), benzer sosyo-ekonomik gelişme düzeyleri ile dini ve toplumsal ilişki simgelerinin benzerliğini çağrıştıran ilk boy birliği idi.⁶ Radyokarbon tektiki bunun son aşamasını M.Ö. 25-19. yy'lara tarihlemektedir.⁷ Nüfusun gelişerek artışı Türkleri yeni bölgelere göçe zorladı. Türk göçünün ana yönü doğuya doğruydı. Kuzey Kafkas bozkırları üzerinden Hazar sahillerine ilerlediler ve sonra nehrin kıyım donmasından faydalanarak İdil'i geçtiler ve engin Kazak bozkırlarına yerleşmeye başlayıp yavaş yavaş Altay dağlarına kadar Güney Sibirya'nın geniş bozkır alanlarını kapladılar. Kuşkusuz Türklerin tamamı Doğu Avrupa bölgesini terk etmedi; kimileri, en başta da günümüz Çuvaşların ataları orada kaldı. Bunlar Dnyeper nehrini geçtiler ve Ukrayna'nın sağ yakasındaki bozkırlarda bulundular ki, Pripet, Teterev ve Sluç arasındaki bölgede bulunan eski İtalyan-

³ STETSYUK V. M, *Doslícennia peredistoriçnçkh etnogenetiçnkh protsesiv u S-khidniy Evropi*, L'viv – Kiev, 1998.

⁴ *Archaeology of Ukrainian SSR*, (1985), s.305.

⁵ a.g.e., s.309.

⁶ ŞAPOŞNİKOVA O. G., FOMENKO V. N., DOVJENKO N. V., *Yamnaya kultur-no-istoriçeskaya oblast*, Kiev 1986, s.5.

⁷ *Archeology of Ukranian SSR*, (1985), s.352.

larla dil temasları bunu kanıtlayabilir. Latin ve Çuvaş dillerindeki (bazen diğer Türk dillerinde de bulunur) dil tevafukları gerçeği bu fikri onaylar.

Türkler kendi asli vatanlarını terk ettiklerinde Hint-Avrupalıların göçü başladı. Keltler, İllirler ve İtalyanlar batıya ilerledi, Yunanlar Balkan yarımadasına doğru göçtü. Eski Hintliler güneydoğuya gittiler, fakat Slav, Balt, Alman ve İran kabileleri uzunca bir süre Doğu Avrupa'da kaldılar. İrani dil ilişkileri modelini kurduktan ve bunu coğrafi bir haritaya yerleştirdikten sonra, Kürt bölgesi Desna, Seym ve Yukarı Oka nehirleri arasında bulunmuştur. Burası bir Fin-Ugor kabilesi olan Vepslerin işgal ettiği bölgeydi. Kürt ve Veps dillerinin bir miktar dilsel benzerliğe sahip olmasına şaşmamalı. İşte bunun bazı örnekleri: Kürt *çerk* "damla" – Veps. *çirkištada* "düşmek", Kürt *cirnî* "oluk" – Veps. *kurn* "hendek", Kürt *e'ys* "neşe" - Veps *ijastus* "neşe", Kürt *hebhebok* "örümcek" - Veps *hämähouk* "örümcek", Kürt *xumari* "karanlık" - Veps *hämär* "alaca karanlık", Kürt *henase* "soluma" - Veps *henktä* "solumak", Kürt *hîrîn* "kişneme" - Veps *hirnaita* "kişnemek", Kürt *kuşm* "korku" - Veps *hämastoitta* "korkmak", Kürt *lîdan* "dövmek" - Veps *löda* "dövmek", Kürt *miraz* "istek, arzu" - Veps *mairiz* "ihtiyaç", Kürt *nuk* "nokta, çivi" - Veps *nok* "gaga".

Kürt dillerinin diğer Fin-Ugor dilleriyle de dil ortaklıkları vardır ki, bu da Ön-Kürt ve Ön-Fin-Ugorların komşuluğunu onaylar. Bu tür ilişkilerin çoğu Kürtçe ve Macarca arasında ortaya çıkarılmıştır, ama daha fazla da olabilir. Bunlara bazı örnekler şöyledir:

- Mac. *alsó* "aşağı", *alacsony* "alçak" - Kürt *alçax* "alçak";
- Mac. *bitorol* "gasp etmek" - Kürt *bîtir* "edinmek";
- Mac. *csipö* "kalça" - Kürt *çîp* "baldır";
- Mac. *csiriz* "ayakkabı tutkalı" - Kürt *çirîsk* "tutkal";
- Mac. *csirke* "piliç" - Kürt *çêlik* "kuş yavrusu";
- Mac. *csizma* "çizme" - Kürt *çekme* "çizme";
- Mac. *dúc* "eğimli destek" - Kürt *doş* "kazık";
- Mac. *épit* "inşa etmek" - Kürt *ebinî* "inşaat";
- Mac. *hó* "ay" - Kürt *hov* "ay";
- Mac. *lomb* "yapraklar" - Kürt *lam* "yaprak";
- Mac. *méreg* "zehir" - Kürt *merk* "zehir";
- Mac. *száraz* "kuru" - Kürt *şorax* "kuru";
- Mac. *teher* "yük" - Kürt *tex'ar* "ağırlık".

Diğer İrani kabileler daha güneyde yaşıyorlardı ve Dnyeper ile Don arasındaki Zrubna kültürünün kurucusu idiler.

Eski Alman dilleri de Pripet nehri havzasındaki bölgelerde pek çok yeni ağza bölündü. Alman dili Pripet'in sağ yakasında, Çuvaşların atalarının yerleşimlerinin komşuluğunda oluşmaya başlamıştır. Çuvaş ve Alman

dilleri arasındaki çok sayıda dilsel benzerlik bunu gösterir. Burada, Alman-Çuvaş dil ilişkilerinin daha önce Rus alimi Kornilov tarafından belirtildiğini söylemeliyiz. Kornilov, ikna edici şekilde açıklamasa da, eserinde bazı Alman-Çuvaş dil paralelliklerini vermiştir.⁸ Dahası, Batı Ukrayna'daki çoğu yer adını, Ukrayince ve diğer Slav dillerinin bize böyle bir imkan tanımadığı durumlarda Çuvaşça ile açıklayabilmekteyiz. Onlarcasından bir örneği burada verebiliriz. Lviv yöresinde Kovyari ve Havareina (önceden Gavarina'ydı) köyleri vardır. Her iki ismin de kökeni bir olabilir (Çuv. *kāvar* "sıcak kömür, kor"). Havareina eski ve özgün çamur pişirme yöntemiyle yapılan siyah seramikleriyle bilinir. Bunu Çuvaş kelimesine uygularsak, *kavare* o dönemin insanların dilinde "çömlek" anlamına gelmiş olmalıdır.

Çuvaşların ataları günümüz Ukrayna bozkırlarının tamamını kaplıyorlardı ve onları İskitlerin bir kısmıyla özdeşleştirmek için çok sebep vardır. Bu varsayım, son yayımda ayrıntısıyla açıklanan dil ve kazı verilerine dayanmaktadır.⁹ Tüm İskit ilah topluluğu ve İskit usturesi Çuvaş dil malzemesi ile teşhis edilebilir. Aynıısı Herodotos'un verdiği İskit yer adları için de söylenebilir. Ukrayin alimi Petrov'un düzenlediği 197 kelimelik İskit-Trak isimler listesini inceleyen birisi, bunların önemli bir kısmının kişi adları bakımından makul şekilde sadece Çuvaşça dil verisi ile açıklanabileceğini görecektir. Bu isimlerin çok küçük bir kısmı Çuvaş dili içinde açıklanamamaktadır. Bunları çeşitli İrani dillerle açıklama çabaları bazı kelimelerin Kürtçe kökeninin olabileceğini göstermiştir:

Αβαβος (ababos) - Kürt *ebaboz* "hırsız", ki bu kişi ismine uyar;

Αβλωνακος (ablo: vakos)- Kürt *ebleignoramus* + *nekes* "sefil", kişiyi adlandırmada iyi bir bağlantı;

Δανδαξαρθον (dandaksarthon) - Ortak İran. *dandon* "diş" + Kürt *şert* "anlaşma"; Çuvaş *şärt* "yemin". ξαρθ kökü Karadeniz'in kuzeyindeki yazıtlarda sabittir. Kürt *şert* "anlaşma" ve Çuvaş *şärt* "yemin" ses olarak da buna iyi uyar. İlginçtir, diş için bir yemin, "dişimi veriyorum" sözü ve buna uygun el hareketi günümüzde suç, hatta çocuk dünyasında bile mevcuttur. Krş. Διδυμοξαρθος.

Διδυμοξαρθος (didumoksarthon)- Kürt *didan* "diş" (Ortak İran. *Dandon*) + *şert* "anlaşma"; Çuv *tytām* "denetim, yönetim" + *şärt* "yemin". Krş. Δανδαξαρθον.

⁸ KORNİLOV G. E., *Evrasiyskiye leksicheskiye paralleli*, Çeboksarı, 1973, s.88-101.

⁹ STETSYUK V. M., "Do pytannia pro etnichnu prynaleyhnist skifiv", *Arkheometriya* 3:1999, Kiev.

Ρησκουπορις (re:skouporis)- Ortak İran. *rişk* "bit", "sirke" + Kürt *por* "saç";

Ροιμηταλκασ (roume:talkas) - Kürt *rûmet* "yanak" + *elk* "obur", kişiyi adlandırmada iyi bir bağlantı;

Ταρουλου (taroulou) - Ortak İran *tar/tor* "karanlık" + Kürt *law* "çocuk". Bu sonuçlar Kürtlerin Ukrayna'nın sağ yakasında bulunma ihtimallerini düşünmeyi mümkün kılar.

Balt ve Macarların Dnyeper ve Don nehirlerinin yaklaştığı yerdeki dönüşümü Zrubna kültürünün yerli İrani nüfusunu etkiledi. Kuşkusuz, İranileri yeri yerleşim yerleri aramaya zorlayan başka sebepler de vardı, ancak her halükarda İraniler M.Ö. ilk binyılım başlarında Orta Asya'da görünmeye başlamışlardı. İranilerin Ortadoğu'ya girişiyle ilgili iki bakış açısı vardır: Orta Asya üzerinden veya Kafkaslardan.¹⁰ İranilerin buraya yerleşimi açıkça çok sayıda dalgada ve yolda gerçekleşmiştir, lakin İranilerin büyük kısmının temel göç yolu, Kuzmina'nın açıkladığı üzere, Hazar denizinin doğu sahilinden, uzunluğuna ise güney ve güneydoğuya doğru Seyhun ve Ceyhun boyunca geçiyordu.¹¹ Yine de, Kafkaslar yolu da kullanılabilir. Günümüzdeki İrani halkların yerleşimlerinin bölgesel düzenlenmesini ve bunların Doğu Avrupa'daki türeneklerini göz önüne alırsak, Soğdluların (günümüzdeki Yağnobilerin ataları) Hazar denizi etrafındaki son göçmenler dalgası olarak hareket ettiklerini varsaymak mümkündür, çünkü tarihi bir atalar yurdunda da bitişik yaşadıkları Afganlıların yakınında, Orta Asya'daki çağdaş İrani yerleşimlerinin en kuzey noktalarını işgal etmişlerdir. Onların bir atalar yurdundaki diğer komşuları olan Osetler şimdi Kafkas dağlarında yaşamaktalar ve açıkça Doğu Avrupa'yı hiç terk etmemişlerdir. Anayurtta Soğdluların bir diğer komşuları olan Kürtlerin bugünkü yerleşim bölgeleri, bunların buralara ilk İrani dalgasından farklı bir yolla, yani Kafkaslar veya Balkanlar üzerinden gelmiş olduklarını varsaymaya dayanak sağlar. Eğer Hazar denizinin ötesini dolansalardı, hareketleri boyunca pekçok İrani türeme topluluğun karşısına çıkacaklardı ki, bu mümkün gözüküyor. Birincil etnosların yerleşim veya yeni yerleşim bölgelerinin genişlemesi bunların önceki topraklardaki göreceli konuşlanmasına göre sıralı şekilde gider. Kürt ve Soğdluların ataları bir atalar yurdunda komşu olduklarından, bunların yeni

¹⁰ PYANKOV I. V., "K: voprosu o putiakh proniknovenia iranoyaziçnikh plemen v Perednyuyu Aziyu", *Perdneaziatskiy zbornik, III*. :1979. Moskva.

¹¹ KUZMİNA E. E., "O nekotorikh arkheologičeskikh aspektakh problemi proiskhojdenia indoiantsev. voprosu o putiakh proniknovenia iranoyaziçnikh plemen v Perednyuyu Aziju", *Perdneaziatskiy zbornik, IV*. :1986. Moskva, s.203 – 204.

yerleşim yerleri şu an Kürtlerin ve Yağnobilerin olduğu gibi birbirinden bu kadar uzak olmamalıydı.

Bu gerçekler bize Orta Asya'ya ilk İrani göçmenler dalgasının şimdiki Sarıkollar, Pamir İranileri (Şugnanlar, Bartanglar, vb.), Yazgulamiler, Farslar, Afganlar ve Soğdlular (Yağnobiler), yani ortak İran arazisinin güneydeki bir kısmında ve Dnyeper boyundaki yerlerde yerleşimleri olan İrani kabileler tarafından oluşturulduğunu farz etmek için dayanak sağlar. Onların terk ettiği bölgelerin bir şekilde Avrupa'da biraz daha kalmış olan İrani kabilelerce işgal edildiğini varsaymak tabiidir. Bunları, İraniliğe aidiyetleri bilim dünyasında geleneksel olan tarihi Kimmerlere bağlamak gerekecektir. Kimmerler Karadeniz ve Azak yakınlarındaki bozkırları işgal etmişlerdi ve yaşadıkları yerlerde ortak Kimmer kültürü içinde birleşen çok sayıda kazıbilimsel kalıntıda izlerini bırakmışlardır. Bunların İrani olarak teşhis edilen Zrubna kültürünün geleneklerini sürdürmüş olmalarını farz etmek mantıklıdır.

İrani Kimmer kabilelerinin Güneybatı Kafkaslar veya Anadolu'nun doğu kısmında M.Ö. 8. yy'ın 30'larında görüldükleri tarihçe bilinir. Bunlar atlı savaşçı taktikleri uygulayarak zaptettikleri bölgeleri yağmalamışlar, yerli nüfus içinde korku ve üzüntü salmışlardır. Urartu kralı 1. Rusa 720 civarında Kimmerlerle yaptığı savaşta yenilmiştir. Daha sonra da, 7. yy'ın ilk yarısı boyunca Anadolu'nun her yeri Kimmerlerin yıkıcı saldırılarına maruz kalmıştır. Bunlar bazen Balkanlar üzerinden Anadolu içlerine gelen Traklarla ortak saldırı seferleri düzenlemişlerdir. Ancak bizim araştırmamız açısından daha önemli olan şey, Kimmerlerin büyük bir kısmının İstanbul veya Çanakkale boğazları değil, Derbent veya Daryal ile Beloreçenskiy geçidi üzerinden Güney Kafkaslara gelmiş olmalarıdır. Bunu Asur kaynakları ve Bulgar bilginlerin doğruladığı üzere, Kimmerlerin Balkanlarda kaydadeğer izler bırakmadıkları gerçeği gösterir. Kimmerlerin Ön Asya'ya hücumlarından 50-60 yıl sonra da İskitler buraya saldırdılar. Derbent'ten geçip Azerbaycan'da konakladılar ve devletlerini burada, Kura ve Aras ırmakları arasındaki bölgede, yani Urmiye gölü yakınlarında bir yerde temellendirdiler. Ancak bundan sonra ilk kez Kimmerlerle karşılaştılar ve Kimmerler İskitlere teslim oldular. İskitlerin İran'a kadar ulaştığına dair veri vardır. Ön Asya kaynakları 6. yy'ın 90'ı yıllarının sonunda bir İskit imparatorluğu hatırlarlar, bundan sonra ise tarihte bu konuda birşey geçmez. İskitlerin esas kısmının Kuzey Kafkaslara geri döndüğü fikirleri vardır. Herodotos da böyle yazar.

Tarihi veriyi göz önüne alarak, Derbent üzerinden Güney Kafkaslara akan Kimmer ortak adlı topluluktan herşeyden önce şimdiki Taliş ve Gilanların ve aynı zamanda dilleri Kürtçe, Talişça ve Gilanca'nın da ait ol-

duğu İrani diller alt-topluluğuna ait olan Beluçler ve Mazenderanlıların atalarını anlamak gerektiğini gönül rahatlığı içinde söylemek mümkündür. Beluçler şimdi Pakistan'da yaşıyorlar, fakat oraya Hazar denizinin güney sahillerinden gittikleri biliniyor; yani önceden (M.Ö. 5 yy - 6. yy'ın son çeyreği) yerleşimleri Gilan ve Talişların yerleşimlerinin yanındaydı (Mazenderanlar da şu ana kadar bu yerlerde yaşamışlardır).

Kimmerlerin bir kısmının Balkanlar üzerinden (açıkça Ukrayna'nın sağ kanadından) Anadolu'ya aktıklarını görmüştük. Bunlar diğer bir İrani kabileye ait olabilirler; örneğin bunlar şimdiki Kürtlerin ataları olabilir. Ukrayna'daki yer adlarıyla ilgili son araştırmalar gösterdi ki, şimdiki Kürtler türeneklerinden ayrılmışlar ve yeni yerleşim yerleri aramak için Desna'dan Dnyeper'e doğru gezinmişlerdir.¹² Kürt türeneğinde açık Kürtçe kökenli çok az yer adı bulunmakla birlikte, Çernigov, Kiev ve Jitomır bölgelerindeki Kürtçe yer adları bu yolu işaretlemiştir. Bunlardan bazıları Bişkin, Vorholka (Vorgolka), Esmen', Zvan' ve Romen nehirlerinin adları ile adını buradan alan köyler olabilir.

Dnyeper'i geçen Kürtler batıya doğru hareket ettiler ve bu yüzden o zamanlar Yukarı Dnyester boyları ve Pripet'in sağ ayaklarını işgal eden eski Çuvaş nüfusu ile komşu hale geldiler. Kürtlerin eski Çuvaşlarla belli bir dil ilişkisinin varlığına dair bu varsayımı pekçok Kürtçe-Çuvaşça kelime paralelliği doğrular: Kürt *bet* "toy kuşu" - Çuvaş *vétel* "büyük pusu"; Kürt *kere* "tereyağ" - Çuvaş *kêrê* "yağ"; Kürt *kerdî* "kırışik" - Çuvaş *kêrche* "buruşmuş"; Kürt *qarîk* "kuzgun", *qarîk* "keklik" - Çuvaş *karâk* "orman tavuğu"; Kürt *qure* "gurur" - Çuvaş *kêrmek* "kendini beğenmişlik"; Kürt *nar* "ateş" - Çuvaş *nar* "kızarmak, kırmızılık"; Kürt *pek* "uygun, uyar" - Çuvaş *pek* "benzer"; Kürt *sap* "kepçe, büyük kaşık" - Çuvaş *sapa* "küçük sepet"; Kürt *stur* "kalın" - Çuvaş *satur* "güçlü"; Kürt *soma* "gözbebeği, göz" - Çuvaş *sâna* "gözlemek"; Kürt *sor* "kırmızı" - Çuvaş *sârâ* "boyama, boya"; Kürt *sehre* "büyü, sihir" - Çuvaş *sexre* "korku"; Kürt *semer* "karanlık" - Çuvaş *sêm* "karanlık"; Kürt *çal* "çukur, oyuk" - Çuvaş *çal* "kuyu, kaynak"; Kürt *çîrt* "irin" - Çuvaş *çêrt* "çürütmek"; Kürt *çîban* "sivilce" - Çuvaş *çâpan* "çıban"; Kürt *çêl* "sığır" - Çuvaş *çile* "inek memesi"; Kürt *taw* "sağanak" - Çuvaş *tävâl* "fırtına"; Kürt *tobe* "yemin" - Çuvaş *tupa* "yemin".

Çuvaş dilinde diğer İrani dillerde, hatta birkaçında birden paralelleri bulunabilen daha pekçok kelime vardır, fakat Çuvaş-Kürt kelime paralellikleri daha çoktur. Kürt ve Çuvaşların ataları açık şekilde uzun süre ya-

¹² STETSYUK V. M., Slidi pradavnóho naseleñnia Ukraini v toponimitsi, Lviv, 2002.

kın komşuluk içinde yaşamışlardır. Batı Ukrayna'daki günümüze kadar gelen Kürtçe yer adları Kürtlerin yerleşim yerlerini ve dahası göç yollarını bulmakta yardımcı olabilir. Ancak, Kürt yerleşimlerinin isimlerinin şaşırtıcı şekilde günümüze kadar korunmuş olması, Kürtlerin Batı Ukrayna'da yaşadıkları dönemin zaman çerçevesini tespitinde yardımcı olamaz. Kürtlerin yukarıda bahsettiğimiz M.Ö. 8. yy'daki Güney Kafkas saldırılarına katılmış olması hayli zordur. Yine de, Kürtleri de Kimmerlere bağlamak için sebepler vardır. Bunların kendi adı Kurmanc, Kimmerlerin ismini hatırlatan bir kök içermektedir. Aynı kök Kürtçe yer adlarının tam olarak bolca bulunduğu Vinnitsa yöresindeki Jmerinka kentinin isminde de var olabilir. Balkanlar üzerinden Güney Kafkaslara saldırıların aşağı akışlarında Dnyeper'i geçen ve Karadeniz'in kuzeyindeki bozkırları işgal eden bir diğer Kimmer kabilesi tarafından düzenlendiği açıktır. Sonradan Kürtler de buraya hareket ettiler, fakat onların diğer İrani Kimmer kabileleri ile ilişkileri ve şimdiki yurtlarına ne zaman ve nasıl sahip oldukları bilinmezlikte kalmaktadır.

Ukrayna'da yaklaşık 250 yer adı Kürt kökenli olabilir. Bunların çoğu Khmel'nitskiy, Vinnitsa ve Ternopil bölgelerinde dağılmıştır (sırasıyla 48, 44 ve 38 yer adı). Çerkası, Jitomır, Çernihiv ve Poltava bölgeleriyle Volin ve Rivno bölgelerinde de arasıra Kürt kökenli yer adları bulunabilir. Kürtçe yer adlarının nispeten büyük kısmı güneyde Dnyester ile sınırlanan ve batı ve kuzeyde açıkça büyük ormanlık alanlarla işaretlenen Khmel'nitskiy bölgesinde bulunmaktadır. Ternopil ve Vinnitsa bölgelerinde Djurin'a dayalı çok sayıda yerleşim vardır. Dnyester'in sağ ayaklarından Djurin bu isimlerin kökeninin Kürtçe çoran "akmak" olduğu konusunda fikir yürütmek için sebepler verir. Yavaş bir akışı olan Dnyester'in diğer bir ayağı Barış, Kürtçe *barış*'den "sessiz" getirilebilir. Yöredeki pekçok köy en yakın ırmak veya çaylara uyan isimlere sahiptir. Khmel'nitskiy bölgesindeki Bahlay, Buhlay ve Bahlayki (eski kök *bag*) bunlardır. Bunların ismi Kürt *beq* "kurbağa" ve *leyi* "çay" kelimelerinden getirilebilir. Khmel'nitskiy ve Vinnitsa bölgelerinde Jvan ve Jvançik adlı iki nehir ve çok sayıda key vardır. *Jvan* Kürtçe'de "toplantı, görüşme" anlamına gelir. Ses ilişkisi tam iken, bu yer adlarının gerisindeki ilham tam manada açık değildir. Kürtlerin varsayılan yerleşim alanının coğrafi merkezinin yanında bulunan eski Ukrayna kenti Terebovla bir dönem bağımsız bir beyliğin merkeziydi. Eski Ruslarda bu şehrin başkent olarak seçimi Terebovla'nın bölgenin bir zamanlardaki sakinlerine merkez olarak hizmet etmesinden kaynaklanmış olabilir. Şehrin isminin Ukrayn dilinde açıklaması biraz hamakatli ve bir doğal olarak daha saygın bir ismi olması gereken başkente yakışmayan bir şekilde çıkmaktadır. Kürtçe bu yer adına daha haşmetli bir yorum sunar: "kutsal memnuniyet"

(Kürt *tereb* "memnuniyet", *ewlî* "kutsal"). Bir diğer biçim daha vardır: "kutsal türbeler" (Kürt *tirb* "türbe"). Burada belli ses zorlukları olmakla birlikte, *tirb* Ukrayın telaffuzuna uydurulurken doğal olarak *tereb* haline gelmiş olabilir. Herodotos eserinde İskitlerin 1. Dara komutasındaki Perslerle savaşlarını anlatırken, İskitlerin eğer ortaya çıkartılırlarsa işgalcilerden korumak için savunmaya hazırlandıkları krallarının mezarlarına dair haberleri nakleder (Herodotos, IV, 127). Bu mezarların mevki bilinmemekle birlikte, Dara'nın komuta ettiği birlikler bozkırda olduğu için, bunların da bozkırda bulunduğu inanmak için sebepler vardır. Tereboyla İskit kralları için bir gömü alanı olabilir. Burada Kürtçe kökenli tüm isimleri inceleyemeyeceğimiz için, aşağıda sadece birkaç örnek daha vereceğiz:

Ternopil bölgesindeki Kozeva'nın güneybatısında bulunan Baznikivka köyü (bir zamanlar Baznikolka) - Kürt *baz* "doğan", *nikul* "gaga".

Ternopil bölgesindeki Horodok'un doğusunda bulunan Balakırı köyü - Kürt *bala* "yukarı", *kir* "heyecan, tahrik".

Ternopil bölgesindeki Hermakivka (Germakivka) köyü Borşçev'in güneydoğusunda, Kürt *germik* "sıcak yer".

Ternopil bölgesindeki Büyük ve Küçük Dederkalı köyleri, Kremenets eteklerinde, Kürt *dediri* "derbeder", *kal* "yaşlı".

Vinnitsa bölgesindeki Djulinka köyü, Berşad'ın kuzeydoğusunda, Kürt *colan* "beşik".

Khmelnitskiy bölgesindeki Zamekhiv köyü, Nova Uşitsya'nın doğusunda, Kürt *zome* "göçebe topluluk", *hév* "önderlik etmek".

Ternopil bölgesindeki Kalaharivka (Kalagarivka) köyü, Hrymayliv'in güneydoğusunda, Kürt *qal* "tutuşturmak", *agir* "alev".

Khmelnitskiy bölgesindeki Kilikiyev köyü, Slavuta'nın kuzeydoğusu, Kürt *kelek* "feribot".

Ternopil bölgesindeki Kokoşintsi köyü, Hrymayliv'in kuzeyinde, Kürt *kok* "yağ", *aş* "aş".

Ternopil bölgesindeki Kokutkivtsi köyü, Ternopil'in kuzeybatısında, Kürt *ko* "eğri", *kutek* "baston, kötek".

Voloçisk'in kuzeydoğusundaki Mikhirintsi köyü, Kürt *mexer* "virane".

Ternopil bölgesindeki Palaşivka köyü, Çortkiv'in batısında, Kürt *pelaş* "saman".

Ternopil'in batısındaki Tauriv köyü, Kürt *tawer* "kaya".

Lviv bölgesinde Brody'nin yakınlarındaki ve Vinnitsa bölgesinde Khmelnyk'in kuzeydoğusundaki Çepeli köyleri ile Khmelnytsky bölgesinde Krasilov havalisindeki Çepelivka köyü, Kürt *çepel* "kirli".

Buradaki işlemlerden Kürtçe kökenli yer adlarının en önemli kısmının batıda Zolotova Lya'dan doğuda Khmelnytsky'ye uzanan bir alanda yoğunlaştığını görüyoruz. Kürtçe yer adları kuşağı Haysin'de dönüp, Uman'dan sonra sağ yakadaki orman-bozkır bölgesinde sona eren dağınık yer adları ağıyla birlikte, Dnyester'in sol yakası boyunca Mohyliv-Podilskiy'e doğru uzanır. Ukrayna'nın sol yakasında özellikle Kürtçe kökenli yer adları daha az bulunmakla birlikte, bazıları oldukça kaydadeğer. Çerkası bölgesindeki Below Zolotonoşa'da Dnyester'in sol ayaklarından biri olan İrkley nehri ve ırmak boyundaki İrkliyiv köyü, Tyasmyn'e karşı akan bir sağ ayak olan bir diğer İrkley ile birlikte bulunur. Her iki nehir de koyaklara aktığından, Kürt *erq* "koyak" ve *leyi* "akıntı" yerel çevrenin özelliklerine çok iyi uyar. Aynı *leyi* kökü Kharkov bölgesindeki Balakleya kentinin isminde ve Poltava bölgesindeki aynı adlı bir köyde de vardır. Kelimenin ikinci kısmı Kürt *belek*'ten "beyaz" gelir. Çerkası bölgesindeki iyi bilinen Keleberda köyünün isminin ardındaki anlam Kürtçe *kele* "kelle" ve *berd* "taş" kelimeleri göz önüne alındığında açığa kavuşur.

Kuşkusuz, verilen örneklerden bazıları yanlış olabilir, fakat çoklukları tesadüfi olamaz ve Ukrayna'daki Kürt varlığını doğrular. Soru burada ne kadar kaldıklarıdır. Korunan Kürtçe yer adları nüfus değişiminin ani değil, yavaş yavaş gerçekleştiğini söylemektedir. Bu durumda, eski ve yeni nüfus karşılıklı olarak kelime alışverişi yapacaktır. Kürtler ve Slavlar arasında bu tür temasların kimi izlerini bulma çabaları yapılmış ve Kürt ve Ukrayin dillerinin, diğer Slav dillerinde de erişilebilir paralelleri olan pekçok dil benzerliğinin olduğu ortaya çıkmıştır. Bazı örnekler vereceğiz: Kökeni belirgin olmayan Slav **çelyad'* "aile, hizmetçiler" Kürtçe *çeli* 1. "çocuk" 2. "aile, aşiret" ile ilişkili olabilir. Slav **rak* "kanser" in kökeni de belli değildir. Bu kelime Kürtçe *req* 1. "kanser", 2. "katı" ile ilişkili olabilir. Max Vasmer, Ukrayin *khmara* "bulut" ile Fin kelimesi *hämärä*'nin "karanlık" benzeşmesine dikkat çekiyor, fakat "coğrafi sebeplerle" bu kelimeler arasındaki bir ilişkiye fırsat vermiyor. Bu arada Kürt dilinde de *xumari* "karanlık" kelimesi vardır; Kürtler bunu anayurtlarında komşuları olan Vepslerden almış (Veps *hämär* "alacakaranlık"), daha sonra Ukrayinlere vermiş olmalıdır. Şu çiftler de incelenebilir: Ukr. *haluz'* "dal" - Kürt *helez* "fundalık"; Ukr. *gedz'* "asalak bir sinek" - Kürt *gez* "ı-sırmak"; Ukr. *yaskravyi* "parlak" - Kürt *aşkere* "aşikar"; Ukr. *tiahar* "ağırlık, yük" - Kürt *texar* "ağırlık". Kum, moloz anlamında, kendi aralarında ses olarak temelden ayrıışan bir taş türünde geniş bir Slav ve Balt kelimeler toplulu-

ğu vardır; kökenleri gizemli olsa da dilbilimciler bunları ortak kabul ederler: Ukr. *jvir*, Rus *gversta*, *grestva*, Leh *żwir*, *dziarstwo*, Lit. *żwirzdas*, Let. *zvirgdzi*, vb. Kürt *gevir* "kaya parçası" ses ve anlam olarak bu kelimelere oldukça benzemektedir, bu yüzden alıntı kaynağı Kürtçe olabilir. Kürtçe kelimeler *givir* "güçlü" ve *givrik* "iri" açıkça aynı köktendir. Ukrayın dilinde *hançirka* "bez" ve Lehçe'de aynı anlamda *hanczurka* kelimeleri vardır. Bunları Yeni Yukarı Almanca *Handscheure*'dan "el havlusu" bir alıntı olarak görülmektedir. Fakat, İng. *handkerchief* gibi, bu kelimelerin de alıntı kaynağı olarak Kürtçe'ye imkan tanınabilir. Ukr. *hançirka*'ya şes olarak en yakın kelime olarak Kürtçe *ginçiri* "çaput" durmaktadır. Diğer İrani dillerde eşleneği olmayan Kürtçe *selef* "su kaynağı" bu dildeki bir Slavca ödünçleme olabilir. Eşlenen Slavca kelimeler şunlardır: Sırp, Sloven *slap* "çağlayan", Çek *slap* "ırmaktaki şelale", Slovak *slopat* "kamçılama", Rus *solpa* "Msta nehri üzerindeki şelale", *Solopovka* Perm bölgesinde bir ırmak ismi. Ön-Slavca biçim **solpa* olmalıdır, bu yüzden Kürtler bu kelimeyi Slav dillerinin tam telaffuz olgusu geliştikten sonra, yani yaklaşık olarak M.S. ilk binyılın ortalarında ödünçlemiş olmalıdır. Kökeni açık olmayan Slav *struk* "tohum kabı" Kürt *strî*'den "diken" geliyor olabilir ve Kürt *trişke* "şimşek" bir şekilde Slav *tresk* "çatırdamak" ile ilişkili olmalıdır. Böylece, Kürtlerin Ukrayna'daki varlığıyla ilgili yeterli delile sahibiz, fakat bu bölgeyi nereden terk ettikleri belli değildir. Diğer örnekler: Rus, *gutor*, Ukr *hutir* "konuşma" – Kürt *gotar* "söz"; Slav *noga* "ayak, bacak" – Kürt *nig* "ayak, bacak"; Slav *tresk* "çatırdama" – Kürt *trişke* "şimşek";

Eski Kürtler ve eski Slavlar arasındaki dil ilişkileri ancak Slavların Pripet havzasında görüldükleri M.Ö. ilk binyılın sonunda olabilir. Bu yüzden Kürtler bu zamana kadar Karadeniz'in kuzeyinde kalmışlardır. Bu durumda Kürtler Alanların bir kısmının torunları olarak görülebilir, çünkü M.S. ilk binyılın başında Anadolu'ya gelmiş olabilecek başka bir halk yoktur. Alanların Güney Kafkaslara defalarca yağma akınları yaptığı biliniyor ve burada yerleşmek için de kalmış olabilirler. Kürt dilinde *alan* kelimesinin bulunması ilginçtir. Bu, *hırsız* anlamına gelir. Alanlar kendilerini öyle adlandırmadılar, fakat hücumlarında "Alan! Alan!" diye bağırarak olabilirler. Bu yüzden diğer halklar Kürtleri böyle adlandırmışlardır. Alanlar genellikle Osetlerle ilişkilendirilir, fakat Osetlerde *Alan* kelimesi yoktur. Bu, tarihi delillerle kanıtlanması gereken bir varsayımdır.